कास्की तप्राङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
अन्तर्गत पृथ्वीनारायण क्याम्पस, नेपाली विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्र (५४०)
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थीः
खेमराज वराल
रजिस्ट्रेसन नं. ११४६० – ९५
सिम्बोल नं. ९५७०००३ एम.ए. दोस्रो वर्ष
प्राइभेट परीक्षार्थी
नेपाली विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस
पोखरा

२०७६

TRIBHUVAN UNIVERSITY
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
Prithvi Narayan Campus
पृथ्वीनारायण क्याम्पस

प.सं. :
च.नं. :

नेपाली विभाग

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका विद्यार्थी ...खेमराज बराल... ले दसौं पत्र (...५४०...) को प्रयोजनका लागि यस विभागमा प्रस्तुत गर्नु भएको ...कास्की तप्राङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन... शीर्षकको **शोध/सिर्जना/अध्ययनपत्र** लाई मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	पद	नाम	हस्ताक्षर
१.	विभागीय प्रमुख	सह-प्राध्यापक कृष्णप्रसाद पौडेल	....
२.	विशेषज्ञ	प्राध्यापक चूडामणि खनाल	[signature]
३.	निर्देशक	नारायण प्रसाद चौपाने	....

मितिः

इ.सं. २४/१०/२०१९

वि.सं. २०७६/६/७

Mailing Address: Bagar, Pokhara, Nepal बगर, पोखरा, नेपाल
Phone: +977-61-526837, 540222 **Email:** info@pncampus.edu.np **URL:** www.pncampus.edu.np

शोध निर्देशकको सिफारिस

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखराको नेपाली विभाग, नेपाली विषय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र **खेमराज वराल**ले 'कास्की तप्राङ क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन' शीर्षक मेरो निर्देशनअन्तर्गत रहेर सम्पन्न गर्नु भएको हो । अतः परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको प्रस्तुत शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु । यो शोधपत्र उक्त दसौं पत्रको परिपूर्तिका लागि उपयुक्त भएको हुँदा आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

नारायणप्रसाद न्यौपाने
शोध निर्देशक
उप प्राध्यापक, नेपाली विभाग
पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

मितिः वि.सं. २०७६-०७-०३
इ.सं. २०१९-१०-२०

कृतज्ञता ज्ञापन

साहित्यको जननी लोकसाहित्य हो भने त्यसैभित्रको उर्वर एउटा विधा लोकगीत हो । कुनै पनि विषयमा शोधपत्र तयार पार्नुलाई जटिल कार्य मानिन्छ । नेपालको ४ नं. (गण्डकी) प्रदेश कास्की जिल्ला मादी गाउँपालिका, वाड नं. ६ तप्राङमा प्रचलित नेपाली लोकगीतहरूको सङ्कलन गरी अध्ययन गर्नु मेरो शोधको अभिरुचिको विषय बन्यो र यो शोधपत्र त्यही प्राज्ञिक अभिरुचिको परिणाम बनेको छ । यस शोधकार्यको सामग्री सङ्कलन, व्यवस्थापन, विश्लेषण एवं निष्कर्षका सम्पूर्ण प्रक्रियामा मलाई शोधविधिगत प्राज्ञिक परामर्श मेरा शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु उप प्राध्यापक नारायणप्रसाद न्यौपानेज्यूबाट प्राप्त भएकाले सर्वप्रथम उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । साथै मेरो शोधपत्र तयार पार्न सहयोग पुऱ्याइदिने श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. कुसुमाकर न्यौपानेज्यू, सह प्रा.डा. लक्ष्मीशरण अधिकारीज्यू, उप प्रा. गीरबहादुर खड्काज्यूहरूप्रति विशेष आभार व्यक्त गर्दछु । यस अनुसन्धानकार्यलाई सफल तुल्याउन अपेक्षित लोकगीत गाएर सहयोग पुऱ्याउने तप्राङ गाउँका लोकगायक तथा लोकगायिकाहरूलाई सदा स्मरण गर्दै हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यसैगरी शोधपत्रको शीर्षक स्वीकृति गरी अध्ययन कार्यका लागि प्रेरित गर्ने नेपाली विभाग पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखराका विभागीय प्रमुख सह प्राध्यापक कृष्णप्रसाद पौडेलप्रति हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्दछु ।

यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा यहाँसम्मको यात्रामा निरन्तर शक्ति दिने पत्नी शर्मिला शर्मा वराल, भाइ नारायण र रामनाथ वरालका साथै विविध कोणबाट सहयोग पुऱ्याउने , आदरणीय दाजु मोहन वराल र राजेन्द्र अधिकारी, आदरणीय काका नन्दराज गुरुङ, तथा तप्राङ गाउँको तथ्याङ्क विवरण उपलब्ध गराइ सहयोग पुऱ्याउने आदरणीय गुरु सह प्रा. नरेश पौडेलज्यूप्रति विशेष आभार, साथै मेरा सहपाठी साथीहरू तुल्सी, जलबहादुर यसै गरी आवश्यक पत्रपत्रिका तथा पुस्तक उपलब्ध गराइ दिने पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालयका कर्मचारीहरू धन्यवादका पात्र बन्नुभएको छ । साथै यो अध्ययन पत्र तयार पार्ने क्रममा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण महानुभावहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यस अध्ययन पत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

....
खेमराज वराल
रजिस्ट्रेसन नं. ११४६० – ९५
सिम्बोल नं. ९५७०००३ एम.ए. दोस्रो वर्ष
प्राइभेट परीक्षार्थी
नेपाली विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस
पोखरा

मिति :- वि.सं. २०७६-०७-०२
इ.सं. २०१९-१०-१९

विषय सूची

आवरण पृष्ठ
स्वीकृति पत्र
सिफारिस पत्र
कृतज्ञता ज्ञापन
विषय सूची

	पृष्ठ
पहिलो अध्याय : शोध परिचय	**(१-५)**
१.१ शीर्षक परिचय	१
१.२ शोध शीर्षक	२
१.३ शोध प्रयोजन	२
१.४ शोध समस्या	२
१.५ शोधको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ अध्ययनको औचित्य	४
१.८ क्षेत्र र सीमा	४
१.९ सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.१० शोध विधि	५
१.११ शोधको रूपरेखा	५
दोस्रो अध्याय : लोक साहित्य र लोकगीतको सैद्धान्तिक परिचय	**(६-२२)**
२.१ लोक साहित्यको चिनारी	६
२.२ लोक साहित्यका परिभाषाहरू	७
२.३ लोक साहित्यको विधागत वर्गीकरण	८
२.४ नेपाली लोकगीतको परिचय र परिभाषा	९
२.५ लोकगीतका तत्त्वहरू	११
२.५.१ संरचना	११
२.५.२ लय	१२
२.५.३ गेयता	१२
२.५.४ कथन पद्धति	१३
२.५.५ भाषा	१३
२.५.६ शैली	१३
२.५.७. भाव	१४
२.६ लोकगीतका विशेषता	१५
२.६.१. अज्ञात सर्जक	१५
२.६.२. सामूहिक भावभूमि	१५
२.६.३. सरल र सहज प्रकृति	१६
२.६.४. लयगत विविधता	१६
२.६.५. उपदेशात्मकता	१७
२.६.६. सङ्गीतात्मकता	१७
२.६.७. स्वच्छन्दता	१८

२.६.८ मौखिक परम्परा १८
२.६.९ लोकतत्त्वको प्रयोग १९
२.६.१०. पुनरावृत्ति १९
२.७. लोकगीतको वर्गीकरण २०
२.८. निष्कर्ष २२

तेस्रो अध्याय : तप्राङ क्षेत्रको परिचय र यहाँ प्रचलित लोकगीतहरूको वर्गीकरण (२३-४४)
३.१ कास्की तप्राङ क्षेत्रको परिचय २३
३.२ तप्राङ क्षेत्रमा गाइने गीतहरूको वर्गीकरण २६
३.३. बाह्रमासे गीत २७
३.३.१ बाल गीत २७
३.३.२ झ्याउरे गीत २८
३.३.३ ठाडो भाका ३०
३.३.४ भजन गीत ३१
३.३.५ एकोहोरी गीत ३२
३.३.६ दोहोरी गीत ३२
३.३.७ खेली / रोइला गीत ३३
३.३.८ गोठाले गीत ३४
३.३.९ सालैजो ३५
३.४. श्रम वा कर्म गीत ३६
३.४.१. असारे गीत ३७
३.४.२ दाइँ गीत ३७
३.५. पर्वगीत ३९
३.५.१. तीजे गीत ३९
३.५.२ देउसी/भैलो ४०
३.५.३ मालसिरी ४१
३.६. संस्कार गीत ४२
३.६.१ रत्यौली ४२
३.६.२ माहाल गीत ४३
३.७. निष्कर्ष ४४

चौथो अध्याय : तप्राङ क्षेत्रका लोकगीतको अध्ययन र विश्लेषण (४५-६९)
४.१ विषयवस्तुका आधारमा विश्लेषण ४५
४.१.१ प्रकृति चित्रण ४६
४.१.२. प्रेम र विरहको अभिव्यक्ति ४७
४.१.३. श्रम सम्बन्धी वर्णन ४८
४.१.४. धर्म संस्कृतिको चित्रण ४९
४.१.५. नीतिशिक्षा वा उपदेश ५०
४.१.६. आर्थिक अवस्थाको चित्रण ५१
४.२ तप्राङ क्षेत्रका लोकगीतका काव्यात्मकता ५२
४.२.१ रस भाव ५३
४.२.१.१ करुण रस ५३

४.२.१.२ वीर रस ५४
४.२.१.३ शृङ्गार रस ५५
४.२.१.४ हांस्य रस ५६
४.२.१.५ शान्त रस ५७
४.२.२. अलङ्कार ५८
४.२.२.१ शब्दालङ्कार ५९
४.२.२.२ अर्थालङ्कार ६०
४.२.३ लय ६१
५.२.३.१ द्रुत लय ६२
५.२.३.२ मध्य लय ६३
५.२.३.३ विलम्बित लय ६३
४.२.४ छन्द ६४
४.२.४.१ झ्याउरे छन्द ६५
४.२.४.२ मुक्त छन्द ६५
४.३. विम्ब र प्रतीक विधान ६६
४.४. शैली ६७
४.५. भाषा ६८
४.६. निष्कर्ष ६९

पाँचौ अध्याय : उपसंहार **(७०–७४)**
५.१. सारांश ७०
५.२. निष्कर्ष ७२

परिशिष्ट **(७५–९६)**

नक्सा **९७**

सन्दर्भ कृति सूची